

ПРИКАЗ КЊИГЕ „ПРИЛОЗИ ИСТИНИ: ЧЕТНИЧКИ ЗЛОЧИНИ У СРБИЈИ У ВРЕМЕ ДРУГОГ СВЕТСКОГ РАТА”, МИЛЕНКА КОВАЧЕВИЋА

Никола Тошић Малешевић*
Министарство одбране Републике Србије,
Универзитет одбране у Београду, *Војно дело*

Прилози истини: четнички злочини у Србији у време Другог светског рата, Миленко Ковачевић, Републички одбор СУБНОР-а Србије, Београд, 2015, 537 стр.

Још од давнина је познато да су братоубилачки, тј. грађански ратови једни од најгорих, јер у народима које су погодили остављају дуготрајне и веома болне ожиљке. Један од таквих ратова погодио је и српски народ када су, у време Другог светског рата у Југославији (5. април 1941 – 9/15. мај 1945), партизански¹ и четнички (равногорски)² устанички покрет повели, поред борбе против окупаторских и колаборационистичких снага, и међусобни братоубилачки (грађански) рат (1. новембар 1941 – 9/15. мај 1945). Како се, нарочито од времена распада СФР Југославије (1991–1992. године), много пише о борби између партизана и четника, при чему је тежиште углавном на злочинима који су партизанске јединице починиле током рата и по његовом завршетку,³ Миленко Ковачевић, дугогодишњи функционер обавештајне службе СФР Југославије, која се звала Управа државне безбедности (УДБ), и бивши директор Издавачког предузећа „Рад” из Београда, одлучио је да изда књигу која говори о злочинима које су широм Србије починиле снаге четника Драгољуба Михаиловића. Како је приметио и Ковачевић, та тема никада није обрађивана свеобухватно, већ су описивани само поједини злочини четничких јединица.

* Аутор је спољни сарадник *Војног дела* и самостални истраживач – мастер историчар.

¹ Врховни командант партизанског устаничког покрета био је маршал Јосип Броз Тито.

² Врховни командант четничког устаничког покрета био је армијски генерал Драгољуб Михаиловић Дража.

³ Завршетак Другог светског рата у Југославији (9/15. мај 1945. године) уједно је и крај грађанског рата партизана и четника Драгољуба Михаиловића. У оба рата партизани су изашли као победници.

У књизи *Прилози истини: четнички злочини у Србији у време Другог светског рата* наводи се поименични списак 6.533 особе које су четници ДМ⁴ убили широм Србије, у периоду од 1941. године (укључујући и оне пре званичног избијања грађанског рата 1. новембра 1941), па све до 1953. године (дакле, у списку су и они који су били жртве четничких одметника после завршетка Другог светског и грађанског рата у Југославији 1945. године, односно после 1953. године, када је ликвидирана последња одметничка четничка група у Србији⁵).

Приликом израде овог дела, аутор је користио бројну литературу, као и одређене историјске изворе. Од литературе то су: Гојко Шкоро, *Истина је у именима*; Станоје Филиповић, *Логори у Шапцу*; Велимир Стаменковић, *Историја је учитељица живота*; Јован Радовановић, *Драгољуб Михаиловић у огледалу историјских докумената*; Милорад Гончин, *22. српска космајска бригада*; Јован Златић, *Страдалништво српског народа – четврта књига*; Раде Јоветић, *Смрт је уста, било на којој страни*; Станко Костадиновић, *Надомак Београда*; Томислав Милетић, *У име бога, у име краља, у име каме*; Радисав Недовић и Пантелија Васовић, *Затамњена истина*; Чедомир Штрбац, *Споменица православних свештеника 1941–1945*; Драгослав Димитријевић, *Где је моја мама? (прилози за историју Авалског корпуса Југословенске војске у отаџбини⁶)* и још многи други. Коришћени су документи који се налазе у Зборнику НОР-а – том XIV, књиге 1, 2, 3 и 4, документ О злочинима четника у Србији, документи из Архива Србије (фонд Земаљска комисија Народне Републике Србије за утврђивање злочина окупатора и њихових помагача и фонд БИА), Историјског архива Краљева, Историјског архива Крушевца, Архива Народног музеја у Лесковцу и Архива Окружног суда у Лесковцу. Као изворе Ковачевић је користио и мемоаре Добрице Ћосића који носе назив *Пријатељи мога века*, као и одређене црквене књиге у којима су свештеници забележили имена жртава четника ДМ и датуме када су страдали.

Након ауторовог предговора следи увод под насловом *Четнички покрет Драже Михаиловића*.⁷ У оквиру уводних напомена представљена је реорганизација четничких јединица и презентоване информације о злочинима које су поменуле јединице починиле. Наводи се и кратка биографија Драгољуба Михаиловића, као врховног команданта четника, и биографије одређених истакнутих четничких командана-та⁸ чије су јединице починиле неке од злочина описаних у овој књизи.

⁴ Поред четника Драгољуба Михаиловића, у време Другог светског рата постојали су и четници Косте Миловановића Пећанца. Пећанчеви четници били су једна од колаборационистичких јединица у Србији/Југославији. Да би се разликовали, четници Драгољуба Михаиловића се у литератури често називају четници ДМ, а четници Косте Миловановића Пећанца као четници КП или КМП.

⁵ Четнички одметници су у периоду 1945–1953. године вршили убиства војника, милиционера и цивила.

⁶ Четнички покрет је познат и под именом Југословенска војска у отаџбини (ЈВУО) док је партизански покрет познат и као Народнослободилачка војска Југославије (НОВЈ).

⁷ То је, у ствари, излагање историчара др Миролуба Васића под насловом *Какви су били НОР и четнички покрет Драже Михаиловића* које је поменути историчар изнео на почетку округлог стола *Злочини четничког покрета у Србији 1941 – 1945. године*, који је организовао Савез бораца НОР-а Србије. Миленко Ковачевић је, уз одобрење др Миролуба Васића, то излагање искористио као увод у ову своју књигу.

⁸ Наведене су биографије Звонка Вучковића, Драгослава Рачића, Николе Калабића, Драгутина Кесеровића и Предрага Раковића.

У главном тексту књиге налази се поименични списак 6.533 особе које су убили четници ДМ широм Србије (изузев територије Војводине, општине Сурчин,⁹ територија београдских општина Нови Београд и Земун, као и дела београдске општине Палилула који се налази преко Дунава у Банату, јер на њима није било четника ДМ током Другог светског рата) у периоду од 1941. до 1953. године. Уз име и презиме сваке особе наведени су следећи подаци или бар неки од њих: година и место рођења; начин, разлог¹⁰ и место страдања; занимање и податак о томе да ли је убијена особа била борац партизанских јединица (борци у оружаним јединицама партизанског покрета и илегалци – теренци или сарадници, као и милиционери које су убили четнички одметници по завршетку Другог светског и грађанског рата 1945. године, па све до 1953. године) или цивил (обични цивили и подржаваоци партизана – симпатизери). Захваљујући таквом ауторовом приступу сазнајемо о злочинима које су четници ДМ починили над заробљеним партизанима (борцима оружаних јединица и илегалцима, после 1945. па све до 1953. године и милиционерима) и цивилима (махом Србима). Међу њима су били и цивили Роми, Јевреји, Руси,¹¹ Бошњаци (муслимани), Хрвати и Словенци које су убили четници ДМ.¹² Такође, аутор је навео и случајеве убистава америчких и британских авијатичара, војника Црвене армије, као и италијанских војника који су, после капитулације Италије у Другом светском рату, 8. септембра 1943, пребегли партизанима или који су радили код српских сељака да би се прехранили до повратка кућама у Италију.¹³ Ковачевић је забележио и случајеве убијања међу самим четницима. Разлози су били углавном интерне свађе, али и бес неких четничких бораца на саборце који нису одобравали братоубилачки рат са партизанима или су благо поступали са заробљеним партизанским борцима и симпатизерима.

У главном тексту књиге аутор најпре описује убиство Милана Благојевића, команданта Шумадијског партизанског одреда кога су четници убили ноћу 28/29. октобра 1941, као и предају 365 заробљених партизана Немцима у селу Словац (општина Лајковац), која се догодила ноћу 13/14. новембра 1941.¹⁴ Затим, описује зло-

⁹ Општина Сурчин се административно налази у оквиру територије града Београда (Београдски округ) на простору Срема.

¹⁰ Неких људи страдали су без икаквог разлога, најчешће због обести починилаца.

¹¹ У питању су Руси избегли 1917. године после Октобарске револуције (7–8. новембар 1917) када су на власт у Русији дошли комунисти. Одређени број Руса који се нису слагали са комунистима избегао је у разне земље, па и у Југославију у коју су почели долазити 1919. године.

¹² Међу 6.533 убијене особе од стране четника ДМ у Србији било је и 13 свештеника, две искушенице, једна монахиња и један монах Српске православне цркве (СПЦ) и један вероучитељ.

¹³ У питању су били италијански војници који су још од пре Другог светског рата имали левичарска убеђења и који су били мобилисани у италијанску војску од стране фашистичког режима Бенита Мусолинија, те су се тако, против своје воље, нашли у улози окупатора Југославије. Велики део италијанских војника, по капитулацији Италије у Другом светском рату, 8. септембра 1943, заробили су њихови дојучерашњи савезници Немци и отерали их на принудне радове, поред осталих и у руднике по Србији. Многи су бежали из немачког ропства у партизане или код српских сељака где су им помагали у раду на сеоским имањима и у домаћинствима.

¹⁴ Аутор је навео имена, места рођења и занимања 263 партизана. Иначе, поменутих 365 партизана заробили су четници ДМ у првој половини новембра 1941. Предали су их Немцима у селу Словац 13/14. новембра 1941. преко четника КМП, којима је у том крају командовао Јова Шкава. Немци су затим стрељали свих 365 партизана.

чине и наводи имена страдалих у разним крајевима Србије. Тако су обрађене територије следећих округа и општина (по данашњој територијалној подели Србије): **територија града Београда:**¹⁵ град Београд (општине Стари Град, Палилула, без њеног дела преко Дунава у Банату, Звездара, Вождовац, Врачар, Раковица, Чукарица и Савски Венац) и општине Барајево, Гроцка, Сопот, Обреновац, Лазаревац и Младеновац; **Шумадијски округ:** град Крагујевац (општине Стара Варош, Аеродром, Пивара и Станово) и општине Страгари, Рача крагујевачка, Баточина, Топола, Аранђеловац и Кнић (општина Лапово није обрађена); **Поморавски округ:** општине Јагодина, Ћуприја, Параћин, Деспотовац, Свилајнац и Рековац; **Мачвански округ:** општине Шабац, Богатић, Владимирци, Коцељева, Лозница, Крупањ, Мали Зворник и Љубовија; **Колубарски округ:** општине Ваљево, Уб, Лајковац, Љиг, Мионица и Осечина; **Рашки округ:** општине Краљево и Врњачка Бања (општине Рашка, Нови Пазар и Тутин нису обрађене); **Моравички округ:** општине Чачак, Горњи Милановац, Ивањица и Лучани; **Златиборски округ:** општине Ужице, Пожега, Севојно, Косјерић, Бајина Башта, Чајетина, Ариље, Нова Варош, Прибој и Пријеполје (општина Сјеница није обрађена); **Расински округ:** општине Крушевац, Трстеник, Александровац, Брус, Варварин и Ћићевац; **Браничевски округ:** општине Пожаревац, Велико Градиште, Кучево, Мало Црниће, Петровац на Млави и Жагубица (општине Жабари, Костолац и Голубац нису обрађене); **Подунавски округ:** општине Смедерево и Смедеревска Паланка (општина Велика Плана није обрађена); **Нишавски округ:** град Ниш (општине Црвени крст, Пантелеј, Палилула, Медијана и Нишка Бања) и општине Мерошина, Дољевац, Гаџин Хан, Сврљиг и Алексинац (општина Ражањ није обрађена); **Топлички округ:** општине Прокупље, Житорађа, Блаце и Куршумлија; **Пиротски округ:** општине Пирот, Бела Паланка и Бабушница (општина Димитровград није обрађена); **Јабланички округ:** општине Лесковац, Бојник, Медвеђа, Власотинце и Лебане (општина Црна Трава није обрађена); **Пчињски округ:** општине Врање и Сурдулица (општине Врањска Бања, Владичин Хан, Босилеград, Трговиште, Бујановац и Прешево нису обрађене); **Зајечарски округ:** општине Зајечар, Књажевац, Сокобања и Бољевац и **Борски округ:** општине Бор, Неготин и Мајданпек (општина Кладово није обрађена). Такође, наведени су и подаци о партизанима које су заробили четници ДМ, а затим их предали Немцима који су их послали у логоре по Немачкој и Норвешкој и тамо поубијали.

Овај рад Миленка Ковачевића представља хвале вредан напор, будући да, како је већ речено, до сада није било свеобухватног описа четничких злочина у Србији, већ су описивани само њихови појединачни злочини. Аутор напомиње да списак убијених особа у овој књизи није коначан, будући да не обухвата све општине у Србији, да није обрађена територија Аутономне Покрајине Косово и Метохија, као и то да у обрађеним окрузима и општинама свакако нису обухваћена сва имена убијених, али да даља истраживања оставља неким будућим ауторима књига са сличном тематиком. Аутор је напомиње да су злочине чиниле и јединице партизанског устаничког покрета, као и јединице колаборационистичких снага, првенствено усташе и бошњачке (муслиманске) милиције у Рашкој области (Санџаку) које су биле идеолошки потчињене усташама, али да ти злочини нису тема његове књиге. Тако-

¹⁵ Територија града Београда је званичан назив Београдског округа (како се некада звао).

ђе, скреће пажњу читаоцима на чињеницу да у списку страдалих има грешака (дупла имена) које су настале као последица тога што је чешће користио литературу него изворе.

Аутор овог приказа, пак, наводи још неке грешке. Тако, на пример, у списку страдалих се на једном месту налазе и имена партизанских заробљеника које су четници ДМ убили у селу Милићи код Власенице (Република Српска, Босна и Херцеговина), дакле ван територије Србије. Такође, у списку страдалих су и имена партизанских бораца који су страдали у биткама са четницима ДМ (дакле, нису били жртве злочина), а и у биткама са Немцима и четницима КМП (ту су и имена неких цивила које су убили Немци и четници КМП). Треба рећи да је у оригиналном списку страдалих наведено преко 7.000 имена, али је аутор овог приказа дошао до податка који говори о 6.533 убијена. Ипак, и поред поменутих грешака, књига представља драгоцену штиво за све оне које интересује историја Другог светског рата и грађанског рата у Југославији/Србији. Она може представљати једну од основа на којој ће се вршити даља истраживања једног од најтрагичнијих периода новије српске и југословенске историје.

Након главног текста књиге следи шест прилога (*Православни свештеници – жртве и усташа и четника; Прваци равногорског покрета о четништву*;¹⁶ *О тројкашима*;¹⁷ *Ко је у праву?*; *О рехабилитацији злочинца*¹⁸ и *Крај приче о Равногорском покрету и ЈВУО*) и ауторова реч на крају. Следи списак литературе и извора, ауторова захвалница људима који су му помогли у писању рада, као и биографија самог аутора. Књига је солидно технички опремљена, а садржи и црнобеле фотографије одређених историјских докумената и споменика подигнутих погинулима у Другом светском рату. Штампана је у 300 примерака.

¹⁶ У овом прилогу аутор наводи критичке опаске о деловању четника ДМ у Другом светском рату које су изrekli једни од водећих идеолога и припадника равногорског покрета – Стеван Мољевић и Живко Топаловић. Такође, наведено је и писмо обавештајног официра Горске гарде равногорског покрета Косте Кошутића, упућено 3. новембра 1943. године, врховном команданту четника, армијском генералу Драгољубу Михаиловићу, у којем му предочава недолично и проблематично понашање команданта Горске гарде Николе Калабића и његових потчињених и моли да се предузму мере да се то спречи (што никада није урађено).

¹⁷ Тројкаши су били припадници четничких тројки које су коришћене углавном за уклањање противника четничког покрета. Убивства су вршили камама (тачније клањем), па су у народу остале познате под именом „црне тројке”.

¹⁸ Овде аутор износи сумњу у одлуку суда у Чачку да рехабилитује професора Косту Михајловића, иако је он био члан четничког преког суда у Чачку који је људе слао у смрт. Овај проблем проистиче из мањкавости два закона о рехабилитацији у Србији (донети 2006. и 2011. године) по којима је могуће рехабилитовати људе само због тога што нису имали суђење (или суђење које не одговара данашњим правним стандардима), не улазећи у то шта су радили и да ли су били криви.